РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. | **ВЕРЕСЕНЬ 1935 РОКУ** | **ЧИСЛО 9 (33).**

Без спільної літературної мови нема нації!

Для одного народу — одна літературна мова.

Від самого початку свого, від 1933 р. „Рідна Мова“ невпинно кидає в широкі наші маси історичне гасло: „Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис“. Кажу „історичне гасло“ бо своїми великими наслідками воно цілком того заслуговує; заслуговує ще й тим, що воно — хоч і нове — скоро знайшло в нас родючий ґрунт для свого зросту, і навіть за короткий час уже принесло надзвичайно корисні плоди.

У цій своїй статті хочу докладніше спинитися на найголовнішій частині цього триєдиного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова“, бо ж дві дальші частині його — однїсть вимови й однїсть правопису — логічно випливають із першої.

Гасло: „Для одного народу — одна літературна мова“ не стало тільки голосом у пустині, — воно пішло вже помалу в маси й заволоділо душею кращих одиниць народу, що звикли глибше мислити над своєю долею. Але, на жаль, воно не пішло ще так широко й глибоко, як треба для нас, а серед назадницької інтелігенції зустрічає часом навіть запеклий спротив. Це й змушує мене виступити з цією програмовою статтею, — може вона кого з людей доброї волі й переконає. Власне хочу вияснити тут велич справді історичного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова“ й показати ті незмірені й надзвичайно важливі користі, що воно принесе нам, як що ми його виконаємо.

Найперше, що треба нам усім глибоко запам'ятати й широко зрозуміти, — це аксіома: нема на світі нації без спільної літературної мови. Це аксіома для інтелігенції цілого світу, але тільки не для нашої.

Чи український народ — нація? Нацією зветься такий народ, що виразно визнав себе одним територияльно й духово, що має одну спільну матеріяльну й духову культуру. Нація конче має — як вислів визнання своєї одности — одну соборну літературну мову й одну спільну літературу, як плід цієї соборности. Одна спільна літературна мова — це найперша й найважніша ознака кожної нації. Перебиріть усі культурні нації в Европі, й ви переконаєтесь, що це так; а винятки, які маємо, застосовані до нас ніяк не можуть бути.

Ми ще не створили однієї літературної мови, для духового життя послуговуємось головно говірками, і вже тим ми ще не закінчена нація. Ми етнографічна маса зо всіма її сумними розкладовими ознаками: безсилістю, безавторитетністю, ліпшезнайством, анархічністю, продажністю, хрунівством, перекинчеством, зрадою. У нас люблять чванитись: нас 40 мільйонів, ми велика нація! Нема біль-

шої неправди, як ця: нас не 40 мільйонів, але: пів мл. лемків, 1 мл. гуцулів, 1 мл. поліщуків, 2 мл. волиняків і т. д., і т. д., — і кожний із цих народів має свою місцеву мову, свої звичаї, свою культуру... А 40 мл. нації ніби нема... Коли б ми справді були 40 мільйоновою нацією, цебто були об'єднані спільною літературною мовою й культурою, з однією душею й одним розумом, чи знайшлася б тоді в світі така сила, що відняла б нам державну волю? Ми недержавні тільки тому, що ми не закінчена нація, що ми ще не вміємо говорити „єдиними усти й єдиним серцем“.

Спільна літературна мова найміцніше об'єднує племена в націю. Так, етнографічно ми один народ, але розбитий на велике число племен: гуцули, лемки, бойки, поліщуки, подоляни, волиняки, кияни, задніпрянці й т. ін. Нема в нас іще того спасенного цементу, що з'єднав би всі ці розрізнені племена в одну могучу одновільну націю, — нема спільної літературної мови. Наші письменники творять кожний іншою говірковою мовою, кожний живе своїми племінними інтересами, а всенаціональних інтересів ми ще не створили... Не створили, бо ми не маємо спільної літературної мови, бо ми ще не закінчена нація...

Більше того: серед нашої інтелігенції багато ще таких, що сильно перешкоджають створенню однієї літературної мови. Скільки ворогів має непартійна „Рідна Мова“, — ворогів укритих, що з-за плоту зрадливо кидають на неї тяжким камінням! І як мало тих, що щиро допомагають нам... І нидіє „Рідна Мова“, бо нема в нас іще всенаціонального зрозуміння значення спільної літературної мови.

А був час, коли в нас панувала одна спільна літературна мова, — навіть чужа: староболгарська (церковнослов'янська), а проте й вона зцементовувала порізнені племена в одну націю з центром у Києві. Неглибоке було тоді всенаціональне почуття, але було: князь Київський був старшим, було й почуття одности народу та землі.

Але чужа нам літературна мова не зцементувала остаточно всіх племен, — удільна система робила своє скоріше — розбивала націю, й вона — поділена — не змогла оборонитися перед татарською навалою.

Пізніше зникає в нас ця чужа нам староболгарська мова, як мова літературна, — витворюється на живій народній основі нова спільна літературна мова й спільний правопис, що об'єднують не тільки наші племена, але й племена білоруські, створюючи „руську“ націю. Це віки XIV-XVII. Це була справді нація, бо вміла відчувати й боронити свої загальнонаціональні потреби. На жаль, скоро розбилася й ця національна спільнота: ворожа сила накинула нам релігійну ворожнечу, що й розшматувала один наш народ на дві ворожих собі частині... А поділений народ не був уже нацією, бо перестав мати спільні інтереси. З поділеними частинами легко впорались сусіди.

Національне українське відродження з початком XIX-го віку застало наш народ розшматованим і зденаціоналізованим. На сьогодні це положення мало змінилося, хоч ми стали вже в національних справах поза обрядові й віроісповідні переконання, — вони перестали нас національно роз'єднувати, принаймні в з'єднанні не грають тепер першої ролі, як то було вдавнину.

Ото ж,, нема нації без спільної літературної мови, а тому мусимо конче створити собі таку мову. Соборна літературна мова — як вона буде в нас — міцно об'єднає всі наші порізнені племена в одну могучу українську націю, — з спільними всенаціональними інтересами, з однією культурою, з однією душею, зо спільними ідеалами й надіями. Такий народ усе буде справді міцний і великий, бо не буде вже лемка, бойка, поліщука, гуцула, киянина й т. д., — буде тільки свідо́мий українець, вихований на найціннішому, що дає нація, — на соборній літературній мові.

На зміну нам прийде нове покоління, виховане на цій соборній мові, і вже найбільшому ворогові нашому не стрельне до голови не визнавати нас за націю. А така реальна національна свідо́мість завжди веде й до волі державної, — це світовий закон.

Сьогодні один український народ поділений поміж чотири державі. Думаю, що кожна з цих держав буде всіма силами перешкоджати нам створити одну літературну мову, бо це ж їм ніби не на користь. Уже це й робиться: закриваються наші школи, кожна держава має свої шкільні підручники з іншою мовою й іншим правописом, у Великій Україні навмисне ламають правопис, щоб він не встоявся і т. ін. Але творення соборної літературної мови — це праця виключно духова, а тому й найбільші перешкоди не спинять його: соборна українська мова повстане, повстане конче раніше чи пізніше, залежно від нашого переконання й глибини сприйняття потрібного нам, як свіже повітря, історичного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова".

Чому нема в нас — 40 мл. народу — справді великих учених, геніяльних винахідників, малярів, співців, письменників, поетів? Чому преса наша тільки животіє, а найцінніші наші видання мають до смішного малі наклади? Тільки тому, що ми не міцна нація, цебто не маємо спільних інтересів, спільних ідеалів, спільної всенаціональної чести, всенаціональної дисципліни; назовні: не маємо соборної літературної мови. З нас кожний живе тільки своїми місцевими інтересами, пересякнений тільки місцевими традиціями, а мислити поза ними ми ще не навчилися. Ми не тільки пишемо говірковими мовами, але й розпинаємось, що так власне й треба, бо он, мовляв, навіть великий Дант писав говіркою... Для нас іще й сьогодні найбільше мірило в мові: „Так говорять у нашому селі", або: „Мої покійні бабуня так говорили"... Місцеві інтереси забивають нам памороки, і ми поза ними не бачимо інтересів загальнонаціональних. З-за дерев не бачимо лісу. А через це нема в нас орлів ані в одній культурній ділянці... А коли вони з'являються, ми скоро відрізуємо їм крила й ламаємо карка: не будь вищий від мене...

Тільки свідо́ма нація дає великих людей. Тільки свідома нація творить високо цінні речі. А що ж створимо ми, коли до кожного твору наших письменників треба додавати пояснювального словника, бо він уперто пише говірковою мовою, малозрозумілою іншим, й не має жодного бажання проміняти свою локальну „славу" („від Львова аж до Коломиї") на славу всенаціональну, а тим самим — світову... Через цю місцевість інтересів ми не маємо вікової культурної всенаціональної традиції, а без неї не родяться орли, не пишуться твори всенаціональні.

В нашій духовій розшматованості ми зростаємо занадто поволі й неприродно, бо витворюємо цінності тільки місцеві, що й правлять усім нам за взори. Пригадую, як билась і варилась у своїм соку Велика Україна, не маючи на час потрібних шкільних підручників. З мого — як Міністра Освіти — розпорядження переглянено всі „галицькі" підручники, — і не знайдено ані одного, зовсім придатного для наддніпрянської школи: місцевої мови їх у нас не розуміли... Як Міністер Ісповідань, шукав я так потрібних нам збірників проповідей для нашої Церкви. Виявилось, що „галицькі" збірники написані такою „місцевою" мовою, що вони й у себе не тішаться популярністю...

Отже: в історичний відповідальний час Галичина, — цей ніби П'ємонт наш, — культурно мало чим допомогла Великій Україні. Мало допомогла, бо ми ще не мали всенаціональної одности, не мали всенаціональних ідей, не мали спільної мови й літератури, одним словом — не були закінченою нацією... І в такий то момент стукала до наших дверей Свята Самостійність, але ми глухі були тоді...

На мою долю випала була свого часу найбільша громадянська честь: Рада Міністрів доручила 1919-го року мені, як Міністрові Освіти, урядити Свято Злуки віками роз'єднаного народу, — Свято Соборности, що я й виконав величним актом 22 січня. З мого наказу три дні дзвонено по всіх церквах України, сповіщаючи всім про найбільше національне Свято, — але в Галичині не дзвонено, бо наказ Міністра України її не стосувався... 17 січня 1919 р. я запровадив в Україні один обов'язковий правопис, — але Галичина не прийняла його, бо наказ

Міністра ніби її також не стосувався... І створили ми Соборність, найдивнішу в світі: приєдналася Галичина, але... з окремим військом, з окремим своїм урядом, з окремим Диктатором, з окремим навіть... правописом... Що ж дивного, що ця паперова Соборність так хутко відцвіла, не розцвівши... Бо ми ще не вихохані на загальнонаціональних інтересах, маємо в собі тільки місцеву душу, місцеві бажання, місцеві ідеали...

Перегляньте кожну нашу культурну ділянку, — скрізь побачите те саме: скрізь праця самотужки, скрізь глибоке розбиття, скрізь шкідлива самотність. Всенаціональна думка не панує в нас ніде...

Глибока відрубність і вікове роз'єднання допровадили навіть до погорди поміж частинами одного народу. Перегляньте галицькі шкільні читанки: там уривки з наддніпрянських письменників сильно перероблені на мову місцеву... На цих зіпсутих читанках іще й сьогодні Галичина навчається літературної мови... Кому ж це потрібне? Кому це на користь?

Наше культурне розбиття пішло так далеко, що на все, що походить із Наддніпрянщини, дивимось кривим оком... Тепер для того є й універсальне виправдання: більшовизм... На свій таки правопис із погордою кажемо: „більшовицький", виправдуючи тим свою анархічність та нехіть до соборности...

Кричимо про соборність, а не можемо дійти навіть до спільного правопису... „Хай живе соборність!" але... з галицьким правописом...

З вищеподаного бачимо, що за всяку ціну мусимо творити одну спільну соборну літературну мову. Мусимо творити, коли хочемо стати нацією. Мусимо бути нацією, коли хочемо бути народом незалежним. Без соборної літературної мови нащадки наші ніколи не бачитимуть незалежности. Це треба пам'ятати кожному, і гасло: „Для одного народу — одна літературна мова" мусить стати боєвим нашим завданням для сучасної праці кожного, хто визнає себе українцем.

Мусимо писати й творити тільки всеукраїнською літературною мовою. Письменники наші раз уже мусять навчитися літературної мови, й перестати різними головоломними софізмами виправдувати своє мовне лінивство. Кожний наш твір, кожна наша праця мусять бути писані тільки літературною мовою, цебто мусять ставати не місцевим, але всенаціональним надбанням. Усе, що творить український розум чи то над Дніпром, чи над Дністром, чи на еміграції, — усе це нехай стає всеукраїнським добром, збагачуючи загальну нашу культуру. Кожний рядок нашого писання, як і кожне биття серця свого, віддаваймо тільки Їй, — нашій вимріяній Україні - Нації! А це буде тільки тоді, коли нарешті створимо соборну літературну мову, що швидко доведе нас до спільної всенаціональної думки.

Одна спільна літературна мова для цілого народу — це не мрія, це не фантазія, — це реальна дійсність у всіх культурних народів. Пригляньмось до духового життя всіх великих народів, хоча б у Европі, — і скрізь побачите тільки одну літературну мову, як мову державну й всенаціональну. Чи ж не так мусіло б бути й у нас?

І коли навіть старі державні народи всіма силами пильнують витворювати собі міцну вседержавну літературну мову, як найсильніший цемент для односте нації, то що вже казати про народ недержавний: ми стократно більше мусимо пильнувати створити собі всенаціональну літературну мову й покінчити добу племен-говірок, бо вони криваво розшматовують нас на безсилі частинки. Численні приклади з давнішого й недавнього промовляють про це дуже виразно, — вміймо тільки навчатися з минулого.

„Пізно нам переучуватись", — це загальне оправдання всіх, що не хотять приймати ідеї про конечність всеукраїнської літературної мови. Неслушне це оправдання, бо більшість із нас своєї мови ніде не вчилась, а ті, що вчились, навчались зовсім невідповідно. Стрівся я на еміграntських зборах з одним інтелігентом, що недавно втік із України. „Дивне діло, — казав він мені, — на еміграції більшість говорить жахливою мовою, чи простіше — мови зовсім не знає.

Більшовики краще зробили, — всіх змусили навчатися літературної мови й складати іспита, бо ж літературної мови ми не знали. І всі навчилися. Там би не тримали на службі з такою мовою, як оце тут у вас говорять... Час би й еміграції українізуватись"...

Не краще і в Галичині: тут свою місцеву мову здавна уважають за найкращу, а тому й літературну. Правда, це шкідливе переконання сильно вже зрушилось за останні роки.

Усвідомім собі нарешті, що без спільної літературної мови ніхто нас не вважатиме за націю. Будуть легко творити штучні кордони поміж окремими частинами нашого народу, будуть нашими ж руками писати азбуки й складати правописи для всіх наших племен... Іншими словами: говірковий стан нашої літературної мови безконечно шкодить нам і політично.

На наших очах росте всеукраїнська літературна мова. За основу її стала головно мова київська, цебто Шевченкова мова. Нема вже тієї сили, щоб спинила процес народження такої мови, — процес цей можна на якийсь час затримати, але не спинити. Я й підношу тут свій голос до цілого нашого громадянства, щоб усіма силами допомагало цьому історичному процесові, й щоб нарешті зрозуміло глибину великого гасла: „Для одного народу — одна літературна мова".

Усі Видавництва сердечно прошу передрукувати цю мою статтю.

9. VII. 1935. Іван Огієнко.

Будуємо...

„Для одного народу —
одна літературна мова".

Ми щиро всі будуєм Україну
В тяжкій за Неньку праці і журбі,
Та не зливаємось у „міць єдину",
Бо всяк на свій копил, — сам по собі.

З нас кожен інженер і будівничий:
Щó нам загальний план, для всіх один!
Та ж має всяк свій спосіб таємничий —
Збудує він найкращу з Україн...

І гриземóсь, немов баби на ринку,
За спосіб той, найліпший від усіх, —
За спосіб рідного нам загумінку,
Собі на втіху, світові — на сміх.

Не бракне нам завзяття та розгону:
Ще рік, ще два, й — нехай поб'є нас грім,
Коли сами, навдивовижу всім,
Ми не спорýдим... башти Вавилону!...

А далі що? Розійдемось світами,
Бо ж мови змішано вже нам давно,
Й гукнем, б'ючи́ у груди кулаками:
„Не тратьмо сил — пускаймося на дно!"

20. VII. 1935. С. Черкасенко.

Методи вивчення складні.

(Докінчення).

10. Синхроністична метода.

Як ми бачили, історична метода пильнує дослідити повільний розвиток кожної мовної форми, а тим самим і цілої мови. Дослідити еволюцію форм — це основне завдання істориків мови.

Але за нового часу, особливо в XX-м ст. появилася й інша школа, до певної міри протилежна історичній, — це т. зв. синхроністична школа, а основником її був женевський мовознавець Ferd. de Saussure (1857—1913), головно ж його учні, — Alb. Sechehaye та Ch. Bally; до них належить і російський учений Сергій Карцевський (див. їх праці в загальнім Покажчику праць). Женевська чи т. зв. синхроністична школа навчає, що мова — це повна, закінчена й ціла система, і такою тільки й треба її вивчати, а це можна робити, досліджуючи мову тільки в її сучасному, статичному стані. Жодних історичних екскурсів до

цього не потрібно, — треба досліджувати живу сучасну мову таку, яка вона є. Розговірна інтелігентська мова — зо всіма її ознаками — найголовніше джерело для вивчення мови. Усе, що є в живій сучасній мові (але не в діялектах), усе це складає живе нормальне тіло мови. Чужі слова в мові — нормальне й корисне явище, і це вже не чужі слова, а свої власні, коли тільки інтелігенція вживає й розуміє їх. Нема жодних „помилок“ у мові, бо все, що маємо в живій мові, звичайне й нормальне.

Синхроністи пильнують поділити форми мови на продуктивні й непродуктивні; усі живі форми, що живуть і розвиваються — це форми продуктивні, хоч би вони й протиречили граматичним вимогам пуристів мови („помилки“ мови). Усе ж, що завмирає, усі архаїзми, як непродуктивне в мові, нам непотрібне.

Критика чистої історичної методи розпочалася давно, бо ще казанська школа проф. Бодуена-де-Куртене завжди висовувала на перший план конечність статичного вивчення мови й підкреслювала недостаточність самої історичної методи. Напочатку на таку науку не звертано більшої уваги, але з часом синхроністична метода набирає все більшої сили.

Наука синхроністив (див. A. Sechehaye: L'école genevoise de linguistique général, 1927 р.) зачинає помалу ширитись, хоч має ще немало противників (див. Н. Грунський, „Записки“ ВУАН 1928 р. т. 18 ст. 309—311). Дуже корисна вимога цієї школи — досліджувати живу сучасну розговірну мову — дала вже добрі результати, бо звернула головну увагу дослідників на найперше джерело їхнього досліду — власну мову, зо всіма її „помилками“, „чужими“ словами й т. ін.

Треба тільки пам'ятати, що синхроністична (статична) школа подібна до лікаря, що досліджує сучасний стан хворого й дає саму діягнозу хвороби. Але для вивчення цілої мови в її віковому розвою мало нам знати тільки сучасний стан нашої мови, — а як же мова наша дійшла до теперішнього стану? Мало також сконстатувати сучасний стан літературної мови, — маємо ж певні „граматичні“ вимоги, що випливають із самого духа нашої мови, — потрібна й терапія літературної мови бодай на найгрубіші „помилки“. Звичайно, граматики не творять мови, але мусить бути граматика на тих письменників, що непотрібно ламають мовну традицію та йдуть проти прийнятих норм не на користь літературній мові.

Наука про конечність досліджувати мову, як закінчену систему сучасности, добре відома й поза синхроністичною школою. Так, напр., Ол. Потебня все навчав, що синтаксичні форми сучасної мови треба розуміти й окреслювати за їх сучасним синтаксичним значенням, а не на основі їхнього колишнього значення (Д. Овсянико-Куликовскій: Синтаксисъ, 1912 р., ст. V). В „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“ I 39 Потебня пише, що „историчность есть существенная черта языкознанія, и такъ какъ синтаксисъ есть моментъ исторіи языка, то неисторическое языкознаніе, какъ наука, неисторическая этимологія и историческій синтаксисъ равно немыслимы“. Але сам Потебня, як відомо, дав найкращі зразки історичного досліду окремих синтаксичних форм.

Таким чином у сучасній науці потроху запановують нові методи, — формальний та синхронічний або формально-статичний, що вимагає досліджувати граматичні форми сучасної мови. До певної міри це є відродження ідей античної граматичної методології, коли досліджувалась тільки жива тогочасна мова.

Література 18. Література подана в самій статті. Див. іще: F. de Saussure: Cours de la linguistique générale. Л. В. Щерба: Восточнолужицкое нарѣчіе. Спб. 1916 р.; А. Шахматовъ, рец. на працю Л. Щерби в „Извѣстия“ т. 21 кн. 2. Г. О. Винокур: Культура языка, М. 1925 р.

11. Філософська метода.

Початки філософської методи відносяться ще до глибокої давнини, коли мовознавством займалися й філософи й сильно плутали його з логікою. Це пізніш допровадило до повстання т. зв. „загальної граматики“, на зразок тієї, що її склали р. 1660-го вчені Port-Rojal (Grammáire générale), послугуючись за-

гальними філософськими абстракціями. На початку абстрактна граматика мала великий успіх в громадянстві, але наукова критика скоро показала, що таке мовознавство реально нічого не дає, чому цей абстрактний напрям скоро зовсім занепав.

Основником філософської методи в мовознавстві був німецький учений Вільгельм фон Гумбольдт (1767-1835), автор славної для свого часу праці: Über die Kawisprache, 1836 р., до якої він дав надзвичайно цінну передмову. Гумбольдт перший ясно показав, що мова — це не окремий організм поза людиною, але тісно зв'язана з його істотою; він же показав правдивий зв'язок поміж словом і мисленням, чим спричинився до повстання психологічної школи. Звичайно, правдивої філософської методи в працях Гумбольдта ще не бачимо, — в нього тільки початки її, а до того багато в нього й чисто суб'єктивних малооправданих міркувань.

Філософська метода розвинулась пізніш, розвинулась на тому ґрунті, що його добре підготували новограматики. Філософська школа користається всіма попередніми методами наукової праці, а найбільше порівняльно-історичною та психо-фізіологічною, удосконалюючи їх якнайглибше. Школа ця вимагає від дослідника великої й широкої ерудиції й філософського нахилу мислення.

Правдивим творцем філософського мовознавства був російський академік Пилип Федорович Фортунатов. За довге життя своє (1848-1914) він написав надзвичайно багато й створив велику свою школу філософського мовознавства, що звернула очі цілого наукового світу на Росію. Фортунатов дав глибокі праці з найрізніших ділянок слов'янського мовознавства, почасті й із скадні; багато працював над вивченням литовської мови, перший почав глибокі студії акценту. Ідеї Фортунатова широко розійшлися по цілому світі, скрізь даючи найкращі наслідки. Слов'янське мовознавство скоро підпало під великий вплив Фортунатова, що видно на працях Ол. Шахматова, В. Н. Щепкина, Б. Ляпунова, Є. Будде, В. Поржезинського, В. Ягіча, А. Беліча, Л. Мілетича, Б. Цонева, С. Младенова, Облака, Решетара, Лося і багатьох ін. Молода школа українських мовознавців: О. Курилова, П. Бузук, О. Синявський і ін. працює під великим впливом Фортунатового учня, Ол. Шахматова. Незалежно від Фортунатова філософською методою праці сильно послуговувались проф. І. Бодуен-де-Куртене та його учень Мик. Крушевський.

Філософська школа звертає належну увагу на глибоке знання всіх слов'янських мов, щоб дослід наш був справді порівняльний. Глибоке знання балтицьких мов, особливо литовської — це ознака цієї школи; ціла низка вчених, починаючи від самого Фортунатова, глибоко досліджує ці мови, напр. Г. Ульянов, В. Поржезинський і ін. Звертається велика увага на конечність студіювати старослов'янську мову, що бачимо в Фортунатова (дав найкращі курси), Щепкина й баг. ін.

Питоменна ознака філософської школи особливо те, що вона завжди пильнує подати закінчену картину розвою мови від часу найдавнішого аж дотепер, а це веде її до глибоких дослідів цілої еволюції мови. Звідси докладний дослід історії мови, як ознака цієї школи. Для цього найперше всебічно студіюються стародавні пам'ятки, а їхні досліди конечно рівняються з живим станом сучасної мови, що дає змогу встановлювати цікаві процеси розвитку мови. Пов'язання двох кінців у мові — стародавнього й сучасного — малює нам правдивий образ еволюції мови. Праця над окремими пам'ятками змусила представників цієї школи практично знати палеографію й глибоко працювати над її розвитком. Докладне вивчення живих мов і пов'язання цього вивчення з давниною — ознака цієї школи, а в результаті цього й повстала історична діялектологія, що дає змогу глибоко пізнавати правдивий розвиток мови.

Але найголовніші ознаки філософської школи — це ці дві: виставлення гіпотез і реставрування прамов. Філософська школа часто працює дедуктивним методом, а це приводить її до виставлення гіпотез. Мовознавство дійшло тепер

до такого стану, що нерідко працює й там, де нема потрібних фактів, але що ми конечно мусимо знати, бо того вимагає загальний розвиток науки й поступ її. Розум наш не хоче спинятися й перед невідомим, і вперто ломиться до замкнених покоїв, а це й допроваджує нас до виставлення гіпотез. „Без синтези наука стає ремеслом“, правдиво твердять представники цієї школи.

Гіпотеза — це наше припущення про невідоме, зроблене на основі всього нам відомого. Треба тільки пильнувати не виставляти гіпотез необґрунтованих, і не виставляти їх без потреби; гіпотеза мусить не протиречити всьому, що тільки знаємо в цій ділянці на основі фактичного матеріялу.

Всі науки послуговуються гіпотезами, навіть найдосконаліші не відкидають її. Історія хоча б природознавства — це історія гіпотез, що зміняли одна одну. Виставлена гіпотеза завжди викликає заінтересування й критику, а це веде до правдивого поступу в науці. Тепер нема науки без гіпотез, бо всі на неї дивляться, як на могутній двигун поступу. Історія гіпотез показує, що в історії розвитку науки власне вони мали величезне значення, як фактор завжди корисний. Очевидно, правдивий учений ніколи не в'яжеться існуючими гіпотезами, й легко їх валить, якщо вважає їх за неправдиві, і тільки безвольні дослідники не відважуються критикувати виставлених гіпотез і свято їм вірять, — тут гіпотези, як взагалі ціла традиційність у науці, безумовно шкодять.

З бігом часу гіпотеза звичайно або падає, або стає правдою, коли буде доведена фактами. Може стати й теорією, — цебто не зовсім доведеною правдою, корисною бодай на наш час. Не треба боятися того, що про одну справу часом маємо кілька гіпотез, навіть протилежних, — біг часу й зібрані факти висвітлять правду, а сама гіпотеза позостанеться тільки віхою на дорозі шукання правди. Часом один автор виставляє про те саме кілька гіпотез, часом навіть сам міняє їх, як то робив Ол. Шахматов, — це все вказує тільки на сильний неспокійний розум, що ні перед чим не спиняється, вперто шукаючи правди. Не забуваймо й того, що найсильніші уми виставляли такі гіпотези, що час їх повалив, але гіпотези їхні все таки були двигунами науки, бож прогрес науки без гіпотез неможливий. Тільки поверховні дослідники, з занадто пасивним розумом, гіпотез не творять, — але й нічого не творять.

Друга велика заслуга філософської школи — це їхня наука про прамови, про окремі доби в розвитку мови. Філософська школа на все дивиться з історичної перспективи, скрізь пильнує творити філософію історії мови, а це й допровадило її до глибоких студій над повстанням мови взагалі, і над прамовою зокрема. Гіпотеза про прамову була надзвичайно цінна й родюча, бо допровадила до глибоких студій над повстанням окремих мов. Праіндоевропейська прамова, що з неї повстали всі мови Европи й частина Азії, досліджена тепер надзвичайно глибоко, а це допомогло глибше досліджувати й окремі сучасні мови. Говірка праіндоевропейської мови, мова праслов'янська, так само глибоко досліджена, і ця наука стала вихідною для досліду розвитку сучасних слов'янських мов. Виставлення гіпотези про балтицько-слов'янську єдність так само стало надзвичайно корисним для розвитку слов'янського мовознавства. Взагалі, реставрація прамов може часом і не витримує критики в своїх окремих частинах, але в цілому вона принесла мовознавству великі користі й повела його на зовсім інші дороги, що простіш і вірніш ведуть до загальної мети кожної науки — повної правди.

Література. *19. Філософська метода.* W. Humboldt: Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Iava, вступ до цього: Ueber die Verschidenheit des menschlichen Sprachbaues, Берлін, 1836; переклад П. Билярського: Введеніе во всеобщее языкознаніе, „ЖМНПр“ 1858-1859 р.р. ч.ч. 97-98, і окремо: О различіи организмовъ человѣческаго языка, Спб. 1859 р. ст. VI + 366. Cassirer E.: Philosophie der symbolischen Formen, Берлін, 1923. Marty: Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie, Halle, 1908 Dr. Wl. Ołtuszewski: Psychologja oraz filozofja mowy, Варшава, 1899 р. 104 ст., рец. К. Аппеля в „Przegl Filozof.“ 1899 р. т. II кн. 3 ст. 100-113, кн. 4 ст. 127-131. В. Поржезинскій: Введеніе, 2 вид. 213-214 ст. А. Теодоровъ-Баланъ: Презъ

нашата синтакса, На предѣла между языкознание и философия, „Философски Прегледъ“ 1934 р. кн. VI ст. 168-173. Фанъ-деръ-Флитъ П.: Гипотеза въ наукахъ о природѣ, „Энц. Слов.“ Брокгауза 1894 р. півт. 16. ст. 735-737. G. Ipsen: Sprachphilosophie der Gegenwart, Берлін 1930. W. Porzeziński: Wartość rekonstrukcji lingwistycznych, „Sprawozdania z posiedzeń T-wa naukow.“, Львів, 1923 р. т. III. Iespersen O.: Prilosophy of Grammar, Лондон, 1924 р. Андрей Бѣлый: Мысль и языкъ, философія языка А. А. Потебни, „Логосъ“ кн. II ст. 250-258. И. Тимковскій: Опытный способъ къ философическому познанію россійскаго языка, Харків, 1811.

12. Закінчення.

Я коротко розповів про всі найголовніші методи, що ними працює мовознавство й що воно зросло на них. Знання цих метод при наукових дослідах складні конечно необхідне, як необхідне воно й при всякій поважній мовознавчій праці. Сьогодні кожний правдивий дослідник-мовознавець мусить працювати тільки науковими методами, особливо методою філософською, якщо хоче, щоб праця його була справді корисна.

Розповідаючи про історію вивчення складні та про методи її досліду, мав я на увазі ще одну, може трохи сторонню ціль, — зацікавити ширший загал, особливо вчительський, до глибшої мовознавчої праці взагалі, а складні зокрема. Складня стоїть у нас застарілим перелогом, хоч уже час настав докладніш досліджувати її й спробувати подати закінчену систему. Я навмисне розповідаю про це трохи ширше, щоб показати заінтересованим, чого нам бракує, чого ми ще не зробили, на що повинно звернути найбільшу увагу, віручи, що ці наші недостачі скоро будуть поповнені.

Школа найбільш несе серед широке громадянство потрібні мовознавчі знання. На жаль, наша школа для мовознавчої науки робить дуже мало, бо ще й досі послуговується донауковими методами, а шкільні підручники, особливо в складні, ніякої вартости не мають. Шкільні наші підручники десятки літ позостаються незмінні, не освіжуються, не відповідають науковим вимогам, а через це і вчительство, і самі учні не шанують їх, чому звичайно якоїсь помітної користи вони не приносять. Донауковий стан шкільної граматики сильно відбився на нашім мовознавстві навіть у тім, що наука рідної мови звичайно не викликує серед нашої молоді жодного зацікавлення до дальших мовних студій.

Такий стан нашої шкільної граматики зовсім ненормальний, більше того — шкідливий. Думаю, що стан цей найбільш залежить від самих учителів, що мало працюють коло самостійного вивчення рідної мови, особливо коло вивчення складні, як цариці мовознавчих наук. Коли я цими своїми статтями викличу серед учительства й ширшого інтелігентного громадянства бодай мале зацікавлення мовознавчою працею, уважатиму своє завдання за виконане. Починаємо з малого зе́рна в надії, що воно належно розростеться на нашому полі й принесе добрий і так нам потрібний урожай.

Література. *20. Стан шкільної граматики:* Д. Н. Овсянико-Куликовскій: О преподаваніи синтаксиса русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „Вѣстникъ Воспитанія“ 1903 р. кн. 1 ст. 1-14. А. М. Пѣшковскій: Синтаксисъ въ школѣ, „Наука и Школа“, Харків, 1915 р., рец. Є. Тимченка в „РФВ“ т. 75. А. А. Шахматовъ: Къ вопросу объ историческомъ преподаваніи русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „Труды I съѣзда преподавателей русскаго языка въ военно-учебныхъ заведеніяхъ, додаток III, передруковано в „РФВ“ 1905 р. т. 53 кн. 1 ст. 1-19; там само передруковано ст. 49-79. Ф. Фортунатовъ: О преподаваніи грамматики русскаго языка въ средней школѣ, ibid. 371-404, передруковано в „РФВ“ 1905 р. т. 53 кн. 2 ст. 49-79 (про складню 65-79). А. М. Пешковский: Научные достижения русской учебной литературы в области общих вопросов синтаксиса, Прага, „Sborník prací I sjezdu slov. filologů“, 1932, ст. 644-666; його ж: Школьная и научная грамматика, опытъ примѣненія научно-грамматическихъ принциповъ къ школьной практикѣ, М. 1914, 2 вид. 1918 р. 128 ст., 3 вид. Берлін 1922 р., 4 вид. М. 1923 р.; рец. Е. Будде в „ЖМНПр“ 1915 р. кн. 2. Н. Грунський: у „Записках“ ВУАН 1928 р. т. XVIII ст. 312-313. Е. Будде: Основы синтаксиса, Казань, 1912 р. ст. 3-4, 32-34. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Къ реформѣ школьной грамматики русскаго языка, „Синтаксисъ“ 2 вид. 1912 р. ст. 312-320 (про помилки в шкільних граматиках). „Родной язык в школе“, научно-педагогические сборники под редакцией А. М. Лебедева и В. Ф. Переверзева, сб. I-X. Н. К. Кульманъ: Историческій очеркъ методики преподаванія родного языка, див. „Методы первоначальнаго обученія“ ч. I ст. 11-59, 1910. С. Н. Браиловскій: Къ реформѣ школьной грамматики отечественнаго языка, „Педаг. Сборн.“ 1904 р, кн. 4 ст. 327-342. Д. Кудрявскій: Школьная и на-

учная грамматика, див. О. Новикова: Русскій языкъ, Юр'їв, 1910. Григорьевъ А. Д.: Къ вопросу объ историческомъ преподаваніи русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „РФВ" 1906 р. т. 55 кн. 1-2. Гуссовъ В. М.: Къ вопросу о реформѣ русскаго синтаксиса, „РФВ" 1909 р. т. 61 кн. 1-2 ст. 104 і далі. Карскій Е. Ѳ.: Введеніе русской діалектологіи и исторіи русскаго языка в среднюю школу, „РФВ" 1914 р. т. 71 кн. 1-2 ст. 37-54, тут і література. Кремлевъ: Мытарство одного юнца на экзаменахъ по русской грамматикѣ, „Русск. Шк." 1898 р. кн. 5-6. В. Сланскій: Грамматика — какъ она есть и какъ должна бы быть, Спб. 1887, 144 ст. (з „Педагогическій Сборникъ" за 1886 р.). Тростниковъ М. А.: Къ вопросу о пересмотрѣ программъ классической гимназіи, „Русская Школа" 1900 р. кн. 1-2. Його ж: Обученіе грамматикѣ русскаго литературнаго языка, ibid. 1902 р. кн. 10-11.

21. Доповнення до літератури попередніх розділів. Gaertner H.: Z teorji i praktyki językowostylistycznej, „Język Polski" 1926 р. ч. 5 ст. 148-157. J. Łoś: Zaniedbana dziedzina (o badaniach stylistycznych), „Czas" за 8 квітня 1928 р., Краків. Maretić T.: Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1931, 2 вид. Б. Навроцький: „Гайдамаки" Т. Шевченка, Київ, 1928 р., розділ VIII ст. 317-340: Стилістичні зв'язки „Гайдамаків" з українською літературою і народньою традицією. Плачковъ И. П.: Корелация между синтаксиса и стилистиката, „Училищенъ Прѣгледъ" т. VI кн. 2-3 ст. 640-649. Carnap R.: Logische Syntax deutsch. Sprache, 1934. Невзоровъ К.: Этимологія и синтаксисъ церковно-славянскаго и русскаго языка въ связи съ элементарной логикой, Казань, 1887, VIII + 146 + XXIV ст. Александровъ А. И.: Субституты отдѣльныхъ звуковъ и звуковыхъ сочетаній нормальной русской рѣчи въ произношеніи индивидуума, у котораго вслѣдствіе рака ампутированъ языкъ, „РФВ" 1884 р. кн. 3. E. Wechssler: Giebt es Lautgesetze? Halle, 1900. Kryński A.: Upodobnienie składniowe w dzisiejszej polszczyźnie, „Poradnik Językowy" 1919 р. Краків. Його ж: O zjawiskach analogji składniowej w dzisiejszym języku polskim, „Sprawozdanie z posiedzeń Tow. Naukowego", 1919, Варшава.

Іван Огієнко.

Вільне слово.

Були колись ми всі закуті,
Закуте й слово в нас було,
Аж поки сонце не зійшло,
Аж поки з нас не впали пута.

Засяла воля золота,
Своїм промінням нас укрила.
Та знов брутальная п'ята
На вільне слово наступила...

Борис Лисянський.

Множина шани в українській мові.

Множину часто вживаємо при поодиноких поняттях і предметах, бажаючи підкреслити своє особливе відношення до певного об'єкту. Між численними випадками стосуємо множину рівно ж для зазначення своєї шани до другої й третьої особи, або й до себе.

Явище множини шани (pluralis majestaticus), знане багатьом мовам, у нашій мові набирає міцнішої виразности й своєрідности. Цей зворот питóмий переважно нарóдній мові, — мова літературна, поза звичайним „ви" до другої особи (зворот загальнознаний), оминає вживати множини шани. Через те письменники, що навіть добре знають нарóдню мову, в своїх творах часто дають приклади непослідовного вживання множини шани. Ось напр. Г. Журба („Зорі світ заповідають", Львів, 1933, ст. 17) в уста старого селянина вкладає таке оповідáння про свого діда: „Бачу, дід злазить з печі (треба б — злазять). Я здивувався, бо вони вже з півроку не могли ходити (добре). Бачу — зліз" (знову зле!). Множина шани існувала напевно в дуже давній нашій письменності, хоч по пам'ятках, що дійшли наших часів, послідовну мн. шани знаходимо тільки з кінця XIV ст.

В множині шани розрізняємо дві групі: 1. самозвеличування й 2. пошана до другої чи третьої особи.

Перший випадок, майже незнаний живій мові, дуже частий у наших старих грамотах. Його залюбки вживають князі, магнати й інші особи, славні походженням чи то високим соціяльним положенням. К. К. Острізький пише в грамоті до Дерманського манастиря року 1602-го: „ѡзнаймуемо й ведомо чинимо" („Памятники" київськ. комісії, IV 34), — отож уживає множини, хоч говорить тільки від себе. Ол. Потебня, в праці: „Значенія множественнаго числа въ русскомъ

языкѣ“, 1888, свідчить, що ще в XIII віці в українських писаних пам'ятках мн. шани немає, а як один із перших випадків наводить з р. 1375: Мы княз(ь) Олександро Корьятовичь Бѣю милостью князь и г(оспо)д(а)рь Подольскои земли чинимъ свѣдочно“.

Зворот цей іде до нас із Візантії через землі германські та Польщу, де він — звичайна формула в листах та актах визначних осіб, нпр.: „Nos Sigismundus dei gratia Rex Poloniae... significamus“ (1522 р., „Памятники“ т. III, ч. 13 — грамота св. Онуфріївському манастиреві). „Ми“ вживає й Хмельницький у своєму листуванні, — однаково в польському й українському. На кожнім кроці множина самозвеличування в молдавських грамотах: вызнаємъ, чинимъ, чинимо, чинимы, єсми почали, были, єсмо дали, мы не будем имѣли й ін. (див. В. Ярошенко: Українська мова в молдавських грамотах XIV-XV вв., Київ, 1931). Звичайно, зворот цей панує в литовських (білорусько-українських) канцеляріях. Наказ кн. М. Радзивила з р. 1558: „... казали есмо... для чего ж и теперь приказуемъ тобѣ абы...“ (Голубевъ: Петръ Могила, I, дод. 5). Таке є й „ми“ давніх українських владик, хоч тут офіційно це — „ми“ скромности: „Мы смиренъныи Михаилъ Копыстенъскии... дозволили и дали сеи лист под печатю столечъности нашое“ (з р. 1600, „Памятники“ т. IV, ст. 1-2).

Поруч цього „ми“ часте й старе „я“: „И князь Иван Михайловичь Сангушкович из своею княгинею...“ („Памятники“, т. IV, стр. 31. запис для Дерманського манастиря). Що далі на схід, усе частіш зустрічаємо це „я“. Курбський зовсім не вживає „ми“, цього любого волинському панству звороту; в Москві „я“ звичайне в титулі правителів у XVI ст. Приклад нестійности в уживанні „ми“ — „я“ бачимо в післяв'ї збігця з Москви Федоровича до Львівського Апостола 1574 р.

„Ми“ самозвеличування поза канцелярії не виходило; духові української мови воно чуже. Якщо й зустрічається, то як запозичення від говорів російських, де воно досить поширене. Що правда, такі формули, як: „дякуємо, їдемо“ (замість: „дякую, їду“), повстають і на місцевому ґрунті; тут множина виявляє, що ці чинності відбуваються звичайно кількома особами, а не одною. Припускаю, що чужого походження хвалькувате „ми“ в Шевченкового „Сотника“ (людина трохи таки „учена“), коли він, п'яний, говорить до себе:

„Нехай і наших люди знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! А ми — жонатий!“

Часто авторське „ми“, у протилежність сотниковому, говорить про скромність, — автор своє „я“ ховає за менш окреслене „ми“. Таке знане на початку літопису: „Съ Богомъ почнаемъ... се начнемъ повѣсть сию“ (Іпат. літоп., вид. Петроград 1923, ст. 2). Таке авторське „ми“ в багатьох випадках має своє логічне оправдання, бо письменник (оповідач) часто під „ми“ мислить не тільки себе, але й читачів (слухачів), — тоді це не множина скромности. Взірець — початок „Слова о Полку Игоревѣ“: „Не лѣпо ли ны бяшеть, братіє, начати“... Також логічно нема мн. скромности в „ми“ від збірних одиниць, хоч граматично часто вона приявна, як напр., у зворотах від імени суду, братства, ради; таке „ми“ в судній грамоті, в справі Львівського братства, Берестейського Собору 1590 р., „Памятники“ т. III, розділ 7.

Друга група множини шани — це засіб висловлювати пошану до другої й третьої особи. Історична мандрівка не багато роз'ясняє це питáння. В найдавніших пам'ятках зустрічається тільки зворот на „ти“. Припускаю, що так було й у живій мові. Цей староукраїнський і старослов'янський зворот у деяких випадках затримався й досі, напр. звертання до дуже визначних, високопоставлених або дорогих осіб.

Звертання на „ти“ наше традиційне, про це свідчать пісні й приказки, що їх мова затримала багато архаїчних рис. Ось приклади: в колядці, що походить іще з дружинної доби, слуги просять пана (князя): „Пусти нас, пане, у Невірземлю“... (Историческія пѣсни малорусскаго народа... В. Антоновича й М. Дра-

гоманова, Київ, 1874, стр. 9). В іншій прастарій колядці син до батька: „Сідлай мі, тату, коня бистрого...“ (там само, 33). Волинянка, що її татари ведуть у полон, звертається до батька: „Вернися, батеньку, вернися рідненький! Вже ж мене не однімеш, і сам, старенький, згинеш“ там само, стр. 83-84). Полонені сестри розмовляють у татарській неволі:

„Най ся мамка не фрасує,
Най нам віна не готує!“ (там само, ст. 85).

Звертання на „ти“ стало звичайним у піснях, — його зустрічаємо навіть у найновіших піснях у випадках, де в буденній мові панує множина шани. Нормальний цей зворот і в пізніші часи, нпр. у приказках: „А мій тато Сокочан, підпер хату на кочан...“ (Ясениця Сільна, Дрогобичського повіту), „Збувся тато клопоту, домолотив жито“ і т. ін., і т. ін., див. „Етноґрафічний Збірник“, т. XXVII, 1909 року. Навіть у найновіших діялектичних записах часто спотикаємо „ти“, „він“, „вона“ в мові до чи про батьків: „батько з маткоју до дому пришоw“ (П. Гладкий, Говірка села Блиставиці, Гостомського району на Київщині, „Український Діялект. Збірник“, I, ст. 138). В старій літературній мові зворот на „ти“ панує неподільно: „...да сподобитъ тѧ гь въ вѣнецъ прїѧти нетлѣнный“ — звертається до Костянтина Острізького Герасим Смотрицький (Біблія Острізька, 1581 р.).

Звороти на „ви“ (множина шани) з'являються порівнююче пізно, й треба було довгого часу, щоб вони перемогли панівне „ти“; спочатку нового зворота вживають дуже обережно. Воєвода молдавський Петро починає свого листа (1388 р.) до короля Володислава з „ти“ (чини свѣдомо... твоей млсти), а далі переходить на „ви“ (вашеи мати есте оучинили, I. Bogdan: Album paléographique moldave, 1926, ч. 1). Герасим Смотрицький ув іншому місці до Олександра К. Острізького звертається вже на „ви“, але дієслово ще ставить ув однині: „Ревнуй же прилѣжъно сему и ваша кн. милость...“ („Ключъ царства небеснаго“, 1587 р.). Подібно ж звертаються ченці Києво-Печерського манастиря до митрополита Сильвестра Бількевича („Ваша... милость... листъ свой росказати писати рачилъ...“, Голубевъ: Петръ Могила, т. I, дод. 4, з року 1557).

Подібно, як виразне розмежування верств української суспільности допомагало поширитись чужій нам мн. шани в старій літературі, так і зміна в побуті українського селянина (закріплення до землі, осіле життя, а потім, по знесенні панщини, розвиток родини) творить нові мовні форми для підкреслення нових авторитетів. Якщо селянин XV-XVI вв. — селянин кочовник, невільник, повстанець легковажив родину, як організацію, то погляди селянина XVIII-XX віків значно змінилися. Родинну владу, цілком реальну, міцну, тепер репрезентує батько, отож у нарóдніх творах частіш і раніш мн. шани починає до нього прикладатися. На жаль, не маємо впорядкованих за хронологією записів живої мови, тому точніших висновків годі робити. Щодалі, шанування обіймає матір, а потім і старших у родині братів (про це див. Потебня: „Значенія множ. числа“, де подається приклад із гуцульського говору).

Отож мн. шани зустрічаємо в нарóдніх творах пізнішого часу:

„Нема нашого пана дома
Поїхали до Львова...“

(обжинки, „Етногр. Збірник“, т. XI, 32); „Тато будут молотити, а я в ночи буду віяти“, „Що татуньо зарідили, то мамуні мусьит“ („Етногр. Зб.“ т. X); „Хведор Хведорович поїхали?“ (П. Гладкий в „Укр. Діял. Збірн.“ ч. I, стр. 139). З часом мн. шани щораз більш поширюється, стає живою й загальною в мові народу, а звідти дістається до мови літературної. Так, серед сільської інтеліґенції звертатися через „ви“ до батьків і старших родичів, явище сьогодні дуже часте. Подібний процес, здається, перебула й білоруська мова. В народній білоруській мові мн. шани явище живе, „але не всюди й не обов'язкове“ (Е. Карскій: „Бѣлоруссы“ II. 3 ст. 36). (Кінець 6).

Варшава. Іван Коровицький.

Хто розуміє значення соборної літературної мови для народу, той виплатить нам негайно всі борги. Не доводьте „Рідної Мови“ до занепаду!

Єдиний скарб мій.

Свята доба відродження нарóду,
Що по столітнім сні прокинувся, повстав,
Що у серцях палких відчув уже свобóду
І сміливо шикується до лав.

У цю добу́ ніхто не сміє спать,
Ховать свою ніхто не сміє зброю,
Дух кожного не сміє не пала́ть
Всім спільною, великою метою!

І я, слабкий, знесилений борець,
Вже чую, що в ці дні моя міцніє мова,
І ба́тьківщині в дар несу́ я, як сліпець,
Єдиний скарб свій — силу слова.

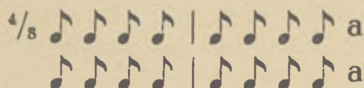
Борис Лисянський.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

12. Козачок.

Підходимо тепер до другого основного ритму, вживаного в поезії Руданського, до т. зн. козачка, зложеного в такті $^4/_8$. На 287 строф, написаних цим ритмом, знаходимо 24 різні схемі, т. зн. майже на кожних 10 строф (середньо) творив автор нову ритмічну схему. Підставою служать два римовані двотактові рядки, в кожному такті чотири вісімки:

Йдуть до князя і княгині,
До Людисі — господині,
І йому вінок Людися
З дубового ставить листя,
І в вінкові сильний Любір,
І гремлять котли і труби.

Таким ритмом переложена одна поема з Короледворського рукопису, і написані три ліричні поезійки, — разом 232 рядки. Для однієї ліричної поезії створив Руданський із чотирьох таких рядків строфу з римами aЬcЬ. Цим же ритмом написав він 16 строф у „Чумаку“.

У вірші „До України“ модифікує поет козачкову строфу так, що в 1 такті третього рядка дає тріолю, а в 1 такті четвертого рядка дві вісімки й одну чвертку, і таким чином повстає на перший погляд „неправильна“ строфа цієї поезії:

Ой зза гори, ізза кручі
Да скриплять вози ідучи,
А попереду козаченько
Та вигукує йдучи.

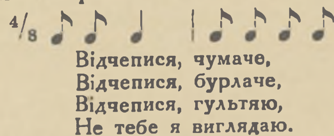
Ясна річ, що ніякої „неправильности“ ту нема, і що строфу треба читати по козачковій схемі:

Далі модифікує Руданський козачкову строфу так, що в другому такті другого й четвертого або третього й четвертого рядка дає дві вісімки й одну чвертку, або навіть одну чвертку й павзу, як напр.:

Знаходимо також строфи, де в першому такті деяких рядків є дві вісімки й одна чвертка:

Відчепися, чумаче,
Відчепися, бурлаче,
Відчепися, гультяю,
Не тебе я виглядаю.

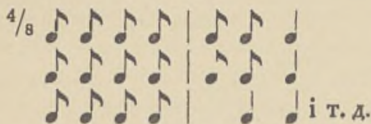
Особливий характер має, своїм уриваним темпом, козачкова строфа з чверткою, або вісімковою павзою, в кожному такті:

Не на щож той кацап
На коршомці і грав,
Лиш сидів, бісів син,
Та й на губу свистав.

Далі, маємо 7 типів довших козачкових строф 6-8-рядкових. З них важ-

ніші: 6-рядкова, в другому такті першого, другого, четвертого й п'ятого рядка дві вісімки й одна чвертка, в другому такті третього й шостого рядка дві чвертки, рими aa b cc b:

Видить мужик у жидка
Невеличкого бичка
За шклом в образочку,
А цікавий був мужик:
Що то — каже — в вас за бик
Висить на кілочку?

Далі, строфа 6-рядкова, другий такт другого, четвертого, п'ятого й шостого рядка має дві вісімки й одну чвертку, крім того також перший такт п'ятого рядка, рими abcbdd, у п'ятому рядку внутрішня рима:

Діти, діти, мої квіти,
Як погляну я на вас,
Серце мліє, кам'яніє,
Що цвіли ви тільки раз.
Раз росли, раз цвіли,
І без долі опали.

Ця строфа, в своїй другій частині, аналогічна до ритму Шевченкового „Страшного Косаря", добрий доказ музичної суті ритмів Руданського.

Вкінці слід ще зазначити, що Руданський писав не тільки козачковими строфами, але й довільним козачковим ритмом зо змінами майже в кожному такті, як це вже було вгорі цитовано.

13. Колядка й щедрівка.

Три-чвертковий такт заступлений у ритміці поезій Руданського найскромніше. Знаходимо у нього тільки 8 схем колядкових, щедрівкових і довільних три-чверткових комбінацій.

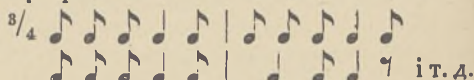
З типовим ритмом колядковим маємо до діла в чотирирядковій строфі типу:

Музики грають,
Смичками мають,
Жваві дівчата
На вас моргають.

Такою строфою написана 1 лірична поезія, 10 строф.

Комбінований колядковий ритм бачимо у строфі:

Не світить місяць, не гріє сонце,
Чорніє небо як земля;
І як в склепінні межи вмерлими,
Межи живими ходжу я.

Окремий тип становлять вірші, написані розміром, що його називають билінним, чи там, спеціяльно у Руданського, перейнятим з російської літератури, головно від Кольцова. Не заперечую можливости такої літературної ремінісценції, — але, з другого боку, коли взяти на увагу музикальність Руданського та величезну перевагу українських народньопісенних ритмів у його поезії, то правдоподібно треба читати ці його поезії в три-четвертковому такті за схемою:

що її знаходимо в щедрівках; у Руданського:

Прийшла смерть моя,
Легке точиться,
Ти мори, маро,
Коли хочеться.

Таким ритмом написані три довші ліричні поезії, разом 58 чотирирядкових строф. Про зв'язок техніки цих поезій із щедрівками свідчить також факт, що в усіх них у дуже широкій мірі застосовано апанастрофу, таку характеристичну для колядок і щедрівок.

В „Чумаку" знаходимо, крім того, ще 3 типи складних строф у три-чвертковому такті, що теж нав'язують до колядково-щедрівкових ритмів, — але до цих строф я не знайшов народньописенних аналогій.

(Далі буде).

Львів. М. Гнатишак.

Мова — культура — церква.

Їх Еміненції Високопреосвященному Кир Андреєві гр. Шептицькому.

Високопреосвященний Владико!

У день Вашого семидесятиліття Редакція „Рідної Мови" та „Нашої Культури" шле Вам сердечний привіт та гарячі побажання ще довгого віку для праці на користь рідної Церкви та рідної культури.

Культура народу — то його найголовніша сила, то його найміцніша основа, що на ній він найперше зростає. Особливо ж культура духова — вона найродючіший ґрунт для розвитку всіх сил кожної нації. В силі культури — сила народу, чому всі народи завжди так пильно дбають про найкращий розвиток своєї культури.

Духова культура завжди приносить найбільшу народню свідомість, — свідомість усенародньої одности всіх племен, а вона перша перетворює етнографічну масу на свідому націю.

Культура державного народу звичайно розвивається нормально й спокійно, бо цілий державний апарат на її послугах. Зовсім не те в народу недержавного, — його культура росте нерівно, з великими перешкодами, його національна свідомість збільшується дуже помалу, й треба віків, щоб такий народ перетворився в свідому націю.

Національна культура недержавного народу твориться найбільше свідомістю його передової інтелігенції, а ця свідомість залежить від багатьох дуже змінних чинників. Церква в творенні цієї свідомости має найбільше значення: національно свідома Церква завжди має національно свідомих вірних, як основу нації взагалі.

Головна основа духової культури кожного народу — його рідна мова. Стан рідномовної культури — то завжди й стан духової культури народу. Рідна мова й рідна культура зв'язані найміцніше: занепад однієї тягне за собою занепад другої. А літературна мова — це найміцніший цемент, що об'єднує розрізнені племена народу в свідому націю, це наріжний камінь національної культури взагалі. Без соборної літературної мови нема нації, нема й завершеної національної культури. Це давно вже визнали всі культурні народи, й усі сили свої покладають на добрий розвій літературної мови, спільної для всіх племен народу.

Церква в розвитку рідної мови взагалі й соборної літературної мови зокрема має величезне значення. Недавній іще той час, коли церковна мова була й мовою літературною. Та це й зрозуміло: глибока християнська наука найлегче пізнається тільки в національнім рідномовнім переломленні, чому й Христос, розставшись із Своїми учнями, поспішив післати їм Духа Святого, що найперше навчив їх рідних мов тих народів, де мали проповідувати. Величезне значення рідної мови в справах віри глибоко вияснив Апостол Павло (I Кор. XIV). Ось через що сьогодні вже загально признана правда, що віра й рідна мова — то синоніми одного поняття, найглибше між собою зв'язані. Стан рідної мови — то й стан віри, стан Церкви. Хто міцний у рідній мові — той міцний і в батьківській вірі. Цебто: для міцнішого збереження батьківської віри треба конче плекати й шанувати рідну мову.

Отже: національна культура, рідна мова й батьківська віра — це ті основні три стовпи, що на них тримається кожна народність. Найменша недостача одного стовпа негайно відбивається й на других і на цілій будівлі. Рідна мова в житті кожного народу — найсильніший чинник: на ній зростає духова культура, а на них двох найміцніше покоїться Церква. Кожна Церква, що дбає про розвиток рідної мови та національної культури, дбає тим самим про свої найміцніші фундаменти.

Оце ці коротенькі гадки, що приходять мені на думку в день Вашого семидесятилітнього віку. Докладніше пишу про це в окремій статті в 10 (34) числі „Рідної Мови", присвячуючи ту статтю Вашій Високодостойній Особі. Глибше

оглядаючи Ваше життя й Вашу працю, до інших думок і не прийдеш. Своєю довгою невтомною працею Ви показали нам достойний зразок правдивого культурного мецената, що глибоко розумів триєдиність віри-мови-культури. Ціле свідоме життя своє Ви присвятили праці для розвитку рідної Церкви, але робили це, як найсвідоміший член своєї нації: пильно плекали й рідну мову та національну культуру, як найродючіший ґрунт для розвитку рідної віри. Ви той, що найглибше визнав мудру аксіому: хочеш міцно будувати Церкву, будуй водночас рідну мову й національну культуру. Бо Церква без них на піску збудована: перша повінь забере її. Ви той правдивий меценат національної культури, що, бувши на високім становищу, підтримує її не кришками, які падають марно зо стола багачів, — Ви часто віддаєте їй свою останню вдовину лепту.

За все це Ви пізнали найвище задоволення свідомого громадянина своєї нації: на Ваших очах буйно виросла наша національна культура, яку Ви так завзято й уміло сіяли, а через це серце Ваше повно зазнає найвищого щастя на землі — глибокого почуття сповнення всенародного обов'язку. Сповнення обов'язку в усіх трьох ділянках неподільної істоти: віри — мови — культури.

Редакція „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“, що по своїх силах стоїть на сторожі головних стовпів української народности, в день Вашого семидесятиліття щиро бажає Вам іще довгого віку для закінчення широкозадуманої Вашої культурної праці для найкращого розвитку нації. Сподіваємось і віримо, що найкращою квіткою в запашнім вінку Вашої культурної праці, глибоко зв'язаної з працею церковною, буде ще заснування при Духовній Академії у Львові міцної катедри історії української мови, цариці духової культури нації. Така катедра для недержавного народу — родючий ґрунт для доброго розвитку його культури, а для Духовенства — правдиве джерело пізнання душі народньої, тієї душі, що віддається йому на духову опіку.

З найглибшою пошаною до Вас
Головний Редактор і Видавець
„Рідної Мови“ й „Нашої Культури“
Проф. Др. Іван Огієнко.

29. VII. 1935 р.

Новотвори в сучасній українській мові.

6. Наросток *-ець*. Цей наросток у зв'язку з поширенням кореня, довший: *-овець*, *-лець*, *-елець*, *-енець*, *-анець*, *-ленець*.

Усі йменники, утворені цим наростком, походять здебільша від прикметників або дієприкметників подібно, як при йменниках з наростком *-(в)ик*, одначе є теж слова, утворені від іменників, а головно від прізвищ і безпосередньо від кореня (бор-ець, пес-ець, від-твор-ець, лов-ець).

Від прикметників утворені: живе́ць із живий, здрій (поль. zdrój) = джерело лікувальної води, податко́вець = платник податку, почто́вець (із почт-ов-ий scil. урядовець), штабо́вець = штабовий старшина, походо́вець = учасник походу (Д. 178/34), поєдинко́вець (Нд. 50/34) = учасник двобою, нещасливець (Д. 347/34), у нас є нещасник (Грінч.), у поль. мові nieszczęśnik), уділо́вець = член акційної спілки (Д. 288/34), безже́нець[1] (прикм. безженний).

Деякі з цих новотворів повстають безпосередньо від прикметників (живець, нещасливець), усі інші від прикметників, що їх утворено від іменників. За виїмком „живець“, при всіх треба додуматися йменника чол. роду (чоловік, урядовець, учасник і т. д.)

Від дієприкметників, а саме пасивних теперішнього (в 3 випадках) й минулого часу: найманець, ізольованець (у таборі, У. Б. 27/34), відродженець = член „Відродження“ Д. 321/34, улюбленець, засудженець С. 22 = засуджений судом на кару або смерть, перероджeнець Д. 223/34, розпорошенець (після бою, Д. 218/34), обезпе́ченець С. 22, роди́мець (гал.) =

[1] Ч. Дікенс: Тяжкі часи, Харків, 1930, ст. 222. Далі цитую в скороченні: *Дік.*

земляк (утворене від архаїзму родимий = (в)роджений), що відчувається вже як прикметник і має значення „рідний, свій“ (Грінч; цікаве, що в Україні родимець значить параліч), посиланець = післанець (від дієприкм. пас. тепер. часу, Дік. 104), прибу́лець = приходець (перекл. рос. пришелецъ, ib. 22.), зло́манець (духовий Нд. 35/34), лікованець (не лікуванець, як пишуть у газетах, бо походить від дієприкм. ліко́ваний), пи́томець = вихованок (бурси), богослов (семинарист), (рос. пито́мецъ; слово це є залишок укр. книжної мови з 19 стол., коли то брали в нас живцем російські слова, н. пр. до наукових термінологій і до шкільних підручників та уладжень; архаїзмом годі його назвати).

Від іменників повстали: а) в першу чергу слова, що визначують ідеологічно-партійну приналежність чи прихильність, утворені від прізвищ політиків і провідників: петлю́рівець = вояк армії Петлюри, самостійник, а далі (з становища росіян і комуністів) — контрреволюціонер, укр. націоналіст, українець; на еміграції: прихильник центру У. Н. Р.; скри́пниковець, ле́нінець, гетьма́нець; б) інші: можновла́дець С. 22 — перекл. поль. potentat, одноро́дець = земляк (ibid.), поворо́тець (від імен. поворот), співплемі́нець (Нд. 47/34), недо́умець = божевільний (ibid., у нас є подібні слова: недоум у Шевченка, недо́умок — витвір Куліша, Грінч.), торгове́лець = торговельник Д. 195/34, сироти́нець = захист, дім для сиріт (гал. УБ 27/34), партієць — член партії Д. 293/34, непротивле́нець = що не противиться (від ім. непротивлення, в часті з рос., Лейт. 59).

Від дієслів або від чистих коренів: перекладець = перекладач С. 22, внескодавець (з поль. wnioskodawca, С. 22), хлібодавець = шеф, хазяїн, з поль. chlebodawca, Д. 325/34, видавець, відтворець (фортеп'яновий, Наз. 12/34), несець = носій Відр. II, 248, головоловець — дикун Нд. 35/34, борзописець Лейт. 132, замовець ib. 152, використовець, природолюбець.

Коли тепер спитаємо, як можна поділити ці новотвори згідно з їх значенням, то на це буде відповідь, що значення їх дуже різноманітне може й тому, що їх багато й що їх дуже радо творять з огляду на легку будову цих слів

Підставове їх значення буде заняття мужчин і їх прикмети.

1. Заняття: почтовець (поль. pocztowiec, в Укр. поштови́к), штабовець, посиланець, перекладець, видавець, несець, торговелець.

2. З першою групою в'яжеться друга на визначення праці, але не завжди постійної, це щось посереднє між заняттям та прикметою: податковець, походовець, найманець, внескодавець, хлібодавець, відтворець, головоловець, борзописець, замовець, використовець, народолюбець.

3. Прикмети: безженець, можновладець, родимець, однородець, співплемінець.

4. З групою прикмет в'яжеться тісно група слів, що визначують стан душевний, певну життєву стадію згідно з натурою (суттю) пасивних дієприкметників, що від них ці неологізми повстали: зломанець, нещасливець, недоумець, поворотець, ізольованець, засудженець, розпорошенець, обезпеченець, прибулець, лікованець, питомець, поворотець, непротивленець.

5. Приналежність чи прихильність ідейна або політична, як вище.

6. Concreta (речі й будинки): живець, сиротинець.

Цікаве, що з нар. *-ець* твориться багато слів складених і це слова найновішої формації. Як у кожній групі, так і тут є впливи сусідніх мов, польської й російської, переважають галицькі слова, є дещо невдатне й штучне (походовець, торговелець, зам. „використовець“ краще було б „використувач“).

Бачимо великий розгін, головно публіцистів у творенні неологізмів, і цю працю важко нормалізувати, бо це неначе стихійна й модна творчість, а що багато є річей мертвороджених, це справа зрозуміла. Повстають теж синоніми, з чого видно, що дотеперішні слова галицькі невдоволяють людей, і тому творять вони інші, н. пр. досі вживано: земляк і родимець, а тепер створено: однородець і співплемінець (ширше значення).

(Далі буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

6. Двокрапка.

Ніхто не минає: чи багатий, чи сирота, чи дівчина. Сирота Ярема, сирота убогий: ні сестри, ні брата, нікого нема. Упоравшись, біжи в Вільшану: їмості треба. Бачить: ліс чорніє. Добре тобі, брате: маєш крила, маєш силу, є коли літати!

Коли ставимо дві крапки? Чим розділяти слова, що перелічуються? Коли перед перерахуванням двокрапки не ставимо?

Перед перерахува́нням треба ставити двокра́пку; слова, що їх перелічуємо в перерахува́нні, треба розділяти ко́мою: *Від льоду до льоду частини року такі: зима, весна, літо й осінь.*

Перед перерахуванням ставимо двокрапку тільки тоді, коли перед ним є збірне слово, що розкладається на свої частини: *Я купив собі речі: ножика, паперу й книжок.* Коли ж перед перерахува́нням такого збірного слова нема, тоді двокрапки не ставимо: *Я купив собі ножика, паперу й книжок.*

Коли одне речення пояснює друге, то між ними треба ставити двокрапку: *Бере шага, аж труситься: тяжко його брати.*

Зада́ння 29. Спишіть оці речення й поставте потрібні розділові знаки.

Над українською граматикою багато попрацювали такі наші вчені Максимо́вич Потебня́ Жите́цький Михальчу́к Кри́мський Тимче́нко й інші. Українські словники складали Котляре́вський Пискунів Тимче́нко Комарів Грінче́нко й інші. Не плюй у криницю доведеться води напиться.

Завдання 30. Спишіть оці два приклади й вияснiть, чому в першім ставимо двокрапку, а в другім ні:

Вітер зламав дерева: дуба, березу й сосну. Вітер зламав дуба, березу й сосну.

7. Основні члени речення: підмет і присудок.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий **вітер завива,**
Додолу верби **гне** високі,
Гора́ми хвилю **підійма.**
І блідий **місяць** на ту по́ру
Із хмари деде **виглядав, —**
Неначе **човен** в синім морі
То **виринав,** то **потопав.**
Ще треті **півні не співали,**
Ніхто ніде **не гомонів.**
Сичі в гаю **перекликались**
Та **ясен** раз-у-раз **скрипів.**

Т. Шевченко.

Що таке підмет і при́судок? Що значить слово „підмет“? Що значить слово „при́судок“? Чому підмет і при́судок звуться основні члени речення? На які пита́ння відповідає підмет, на які при́судок? До чого стосується підмет, до чого при́судок? Від якого слова ставимо пита́ння? Що таке двочленне речення? Чому між підметом і присудком не можна ставити розділового знака?

Звичайне речення складається з двох основних членів: підмету й при́судка. **Підметом** зветься головний діяч в реченні; це особа або річ (іменник), що відповідає на пита́ння *хто? що?* Напр.: *Защебетав соловейко, пішла луна гаєм,* — тут *соловейко* й *луна* — підмети.

Присудком зветься те слово в реченні, що визначає час дії чи стану підмета (дієслово); він відповідає на пита́ння: *що робить підмет? в якому він стані?* Напр. у вищеподаних реченнях слова́: *защебетав* і *пішла* — при́судки.

Підмет у реченні найчастіш зазначається йменником, а при́судок — дієсловом.

Підмет і при́судок міцно паруються між собою, а тому між ними ко́ми ставити не можна.

Речення, що має в собі підмета й при́судка, зветься **двочле́нним.** Речення має ще й інші члени другорядні, але мова про них буде далі.

Завдання 31. Підмет і при́судок — це рівнорядні члени: підмет до присудка, а присудок до підмета. Пита́ння для підмета ставимо від присудка, а питання для присудка — від підмета. Напр.: *Брат читає; хто* читає? — Брат, підмет; *що робить брат?* Читає, присудок.

Поставте відповідні питання до підмета й при-

судка в оцих реченнях: *Учень писав. Іван спить. Дерево лежить. Понісся спів. Брат співатиме.*

Завдання 32. Спишіть оці речення й підкресліть у них підмета однією лінією, а присудка — двома́. Над підметом і присудком надпишіть їхні питання.

Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє. Дівчата на луці гребли, а парубки копиці клали.

Пам'ятайте, що між підметом і присудком коми (перетинки) ставити не можна!

Завдання 33. Слово *підмет* — старе наше слово (переклад латинського subjectum): підметати, а *метати* — кидати, цебто слово, що надається („підкидається") до присудка. *Присудок* — це наш осуд чи присуд про підмета.

Придумайте й запишіть до зшитка п'ять двочленних речень; підмета підкресліть раз, а присудка двічі.

Завдання 34. Напишіть опові́даннячко: *В ліс по ягоди.*

Чи можна в сусідніх реченнях повторювати ті самі слова? Завжди пильнуйте вживати в ваших писаннях цікавих слів.

8. Неповне речення.

Розкішний край мій у ярмі (цебто: є, перебуває, знаходиться). Сонце на о́брії (цебто: появилося), ранок встає. Вічний йому спо́кій! (цебто: нехай буде). Земля йому пером! (цебто: нехай буде). Срібло — чортове ребро. Посадили над козаком явір та калину, а в головах у дівчини — червону калину. Що далі в ліс (цебто: ти підеш), то більше дров (цебто: ти знайдеш).

Не кажіть і не пишіть: *Чим* далі в ліс, *тим* більше дров. Кажіть і пишіть: *що* далі в ліс, *то* більше дров. Кажемо й пишемо *що-то* (а не: *чим-тим*) у всіх таких випадках.

Відкіля? — З Ромна. А що? — Воли. По чом? — Без п'яти.

Скажіть ці речення повно.

Що зветься неповним реченням? З яких причин часом опускаємо один із основних членів речення? Коли замість опущеного члена треба ставити ри́ску (—)? Як читаємо звичайне неповне речення й речення з рискою?

Мати на панщині.

На панщині пшеницю жала;
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандиба́ла
Івана сина годувать.
Розповила, нагодувала,
Попестила і ніби сном
Над сином сидя задримала.

Т. Шевченко.

Яке слово тут опущене? Чи легко догадатися, який саме підмет опущений?

Один із основних членів речення, підмет чи при́судок, може бути й опущений, якщо його легко догадатися. Речення з опущеним одним основним членом зветься **неповним.** Напр.: *Кругом неправда і неволя*, тут опущено: *панує* (або є, буває і т. ін.).

Коли такий пропуск не змінює інтонації (вимови) речення, тоді його нічим не зазначуємо, бо тут пропуск природний, і читаємо, як звичайне речення. Коли ж опущений член зазначаємо відповідною інтонацією, тоді замість нього ставимо риску (—), а слово перед нею вимовляємо сильніше, напр.: Земля — мати, Бог — батько, опущено *є*, або: *є для всіх.*

Завдання 35. Різні причини спонукують неповне речення: 1) Звертаємо тим увагу на якесь слово, 2) при відповідях, щоб не повторювати запитів, 3) при хвилюванні, 4) коли це слово було в попереднім реченні, 5) ощаджуючи час і т. ін. Такі пропуски зовсім природні й часті в живій мові. Спишіть оці речення, але в дужках () додайте опущеного члена й скажіть, чому повстало тут неповне речення замість повного.

Сидить батько кінець стола, на руки схилився, не дивиться на світ Божий: тяжко зажурився. Кругом хвилі, як ті гори, — ні землі, ні неба. Сьогодні — пан, а завтра — пропав. Чи ти прочитав книжку? — Прочитав.

9. Іменник.

Сирітка.

На **Великдень**, на **соломі**
Проти **сонця**, **діти**
Грались собі **крашанками**,
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к **святкам**
З **лиштвою** пошили
Сорочечку, а тій **стьожку**,
Тій **стрічку** купили;
Кому **шапочку** смуше́ву,
Чобітки шкапові,
Кому **свитку**. Одна тільки
Сидить без **обнови**
Сиріточка, **рученята**
Сховавши в **рукава**.
— Мені **мати** купувала...
— Мені **батько** справив...
— А мені хрищена **мати**

Лиштву вишивала...
„**А я в попа** обідала!“
Сирітка сказала...

1849. Кос-Арал. *Т. Шевченко.*

Що зветься іме́нником? Як діляться іме́нники? Що таке йме́нник живий і неживий, речевий і уявний, а також власний? З якої букви пишемо власні йменнн? Що таке відмінок? Що таке назовни́й відмінок? Чим у реченні буває назовни́й відмі́нок? Чи підмет може бути не в назовні́м відмі́нку? Чому назовни́й відмі́нок можна назвати ще підметовим? Які питання ставимо до йме́нників? Яке питання ставимо до назов тварин?

Коли слово *іменник* стоїть по слові, що закінчується на голосний звук, то воно може приймати форму *йменник*.

Те слово, що зазначає в реченні підмета, зветься **іменник.** Воно завжди відповідає на пита́ння *хто? що?* і визначає назву якоїсь речі чи особи, а тому можна ще так сказати: **Іменником зветься слово, що визначає назву якоїсь особи чи речі.**

Кругом нас багато всяких речей; одні з них живі, а другі неживі. Все живе міняє місце з своєї волі, неживе з своєї волі міняти місця не може.

До живих речей можна прикласти пита́ння *хто* це такий? (про людину) і *що* це таке? (про тварину), а до неживих тільки *що* це таке?

Через це йме́нники діляться на **живі:** батько, брат, адвока́т, корова, риба, і **неживі:** дро́ва, сіно, вода, земля.

Крім цього йме́нники діляться на **речеві**, цебто справді існуючі, — ми їх бачимо й можемо торкнутися їх руками, й **у́явні**, подумані, — ми їх не бачимо й не можемо до них доторкнутися: назва, горе, радість, робота, сміх, купання й т. ін

Бувають іще йме́ння **власні**, що належать тільки деяким: Іван, Степан, Київ і т. ін.

Кожний іме́нник може змінюватися, цебто приймати різні форми, напр.: вода, води, воді, во́ду, водою й т. ін.; ці різні форми йме́нника звуться **відмінками.** Відмінок, що відповідає на пита́ння *хто? що?* зветься **назовним.** Назовни́й відмі́нок це основна форма йме́нника, що в реченні буває тільки за підмета, чому його можна ще назвати відмінком **підмето́вим.**

Іме́нник може мати різну форму: звичайну: віз, хата, багно; здрібнілу або **пестливу**: візок, візочок, хатка, хатонька, багнечко; збільшену або **згрубілу**: возище, возяка, хатисько, хатище, багнисько, багнище і т. ін.

Завдання 36. Придумайте й запишіть до зши́тка по п'ять іме́нників живих, неживих, речевих, уявних і власних.

Завдання 37. Поліні́йте ось так зши́тка й напишіть по десять прикладів. Пам'ятайте, що про тварину ставимо питання не *хто*, але *що*.

Іме́нники бувають такі:				
Хто? що?	Що?	Хто? що?	Що?	Хто? що?
Живі:	Неживі:	Речеві:	Уявні:	Власні:
Брат	*Дуб*	*оса*	*горе*	*Іван*

Завдання 38. Відмі́нок підмета зветься назовни́м, бо він називає діяча речення, цебто пі́дмета. Допишіть при́судки ось до цих підметів, цебто назовни́х відмінків:

Брат... Вовк... Дерево... Оса... Просьба... Лихо...

Завдання 39. Кожний іме́нник відмінюється, цебто приймає кілька різних форм. Відмінюйте слова: брат, береза, біда, радість. Нова частинка слова, що набувається при відміні його, зветься **закінченням:** брат-а, брат-ові брат-ом і т. ін.

Завдання 40. Українська мова надзвичайно багата на найрізніші зменшені чи пестливі форми йменників. Напишіть зменшені форми від слів: дім, стіл, вода, зоря, вікно, сонце.

Завдання 41. Напишіть до зшитка збільшені форми від слів: дід, баба, дерево, стіл, пес, собака.

Завдання 42. Спишіть оцього вірша й підкресліть пестливі форми:

Роси́, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану,
На крилечках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.
Як достигне житечко на лану,
Прийдуть люди жатоньки ярину,
Блискавками косоньки заблищать,
Золотими кобзами забряжчать.

О. Олесь.

Завдання 43. Напишіть оповіданнячко: *Літо на зиму працює.*

Пишучи оповідання, чи що будь, треба добре пам'ятати оці 12 наказів. 1. Нічого не пиши, наперед добре не обдумавши. 2. Коли чого не знаєш, запитай тих, що знають. 3. Хто поспішає, пишучи, той нічого доброго не напише. 4. Написавши, добре виправ, і перепиши знову. 5. Коли пишеш відповідальну річ, то виправ щонайменше тричі й тричі перепиши. 6. Пильнуй писати тільки літературною мовою. 7. Пишучи, пильнуй уживати цікавих слів. 8. Багатий словник твого писання показує про багатство твого духа.

9. Не повторюй однакових слів у сусідніх реченнях. 10. Що напишеш, перечитай собі голосно, — чи добре бренить. 11. Коли пишеш поважну річ, назбирай перше потрібного матеріялу, добре все обдумай, і аж тоді сядай писати. 12. Пам'ятай, що тобі подобатиметься все, що ти написав, навіть нісенітниця, тому ти сам не суддя написаному. Пильнуй, щоб твоє писання подобалось іншим.

10. Рід у йменників.

На війні.

Лежав у полі на спеці ранений козак; **він** жалібно стогнав, а помочі не було. Зачула його стогін сестра жалібниця; **вона** з санітарами перенесла слабого до шпиталю й налила йому на рани лікарства; **воно** було помічне й ранений хутко вичуняв.

Який буває природний рід? Що таке граматичний рід? З чого пізнаємо граматичний рід у йме́нників живих і неживих? На що закінчується кожний рід? Якого роду слова: суддя, староста й т. ін.? Як пізнаємо рід чужих слів у нашій мові? Як повстав граматичний рід? Чи неживі речі справді мають рід?

Кожний іме́нник має свій рід, — чоловічий, жіно́чий або ніякий. У живих істот рід пізнаємо зо значення їх, а в неживих — з закінчення їх.

Коли про якогось іме́нника можна сказати **він**, то слово це **чоловічого** роду: вовк, кінь, край, стіл. Слова чоловічого роду закінчуються на приголосний звук твердий або м'який (цебто на *-ь* чи на *-й*); часом закінчуються на *-а*, *-я*: воєвода, староста, суддя. Звук *й* уважаємо за приголосний.

Коли про якесь слово можна сказати **вона**, то слово це **жіночого** роду: сестр*а*, вод*а*, земл*я*, тін*ь*. Слова жіночого роду закінчуються на *-а*, *-я*, деколи на *-ь*.

Коли про якесь слово можна сказати **воно**, то слово це **ніякого** роду: вікн*о*, пол*е*, дит*я*. В словах цих правдивий рід, цебто чоловічий чи жіночий, виразно не зазначений, а тому вони н і я к о г о роду. Вони закінчуються на *-о*, *-е*, а деколи на *-я*.

В глибоку давнину люди все круг себе вважали за живе, а тому й склався рід у неживих речей. У відрізнення від правдивого роду — чоловічого та жіночого — живих істот, рід цей зветься г р а м а т и ч н и м.

Позиченим із чужих мов словам завсіди надаємо роду за правилами нашої мови, а не чужої, цебто відповідно до їхніх закінчень: слова на приголосну будуть у нас роду чоловічого: мінус, анабазис, максимум, мінімум, темп, дивіденд, на *-а*, *-я* жіночого, а на *-о*, *-е* ніякого.

Завдання 44. Полінійте ось так сторінку зшитка й напишіть по десять прикладів на кожний рядок.

Граматичний рід слів.

Чоловічий рід:	Жіночий рід:	Ніякий рід:
Він.	**Вона.**	**Воно.**
закінчується на приголосну	*-а*, *-я*; *-ь*.	*-о*, *-е*, *-я*.
багатир	*хазяйка*	*поле*

Завдання 45. Запишіть до зшитка 15 слів чоловічого роду на *-а*, *-я*. Чи багато таких слів у нашій мові? Запам'ятайте, що слово *собака* в літературній мові чоловічого, а не жіночого роду.

Завдання 46. Всі наші слова на *-пис* колись закінчувалися на -пись і були жіночого роду; з бігом часу кінцеве *-сь* ствердло, стало *-с*, а тому всі слова на *-пис* тепер чоловічого роду: давній літопис, цікавий допис, наш часопис, добрий відпис.

Запишіть до свого зшитку 10 іменників на *-пис*.

Завдання 47. Всі чужі слова на *-ум* у нашій мові чоловічого, а не ніякого роду, бо закінчуються на тверду приголосну. Запишіть до зшитку:

Цей ма́ксимум, такий мінімум, наш фо́рум, суворий фа́тум, цікавий індивідуум, народній вотум, дорогий акваріюм.

Що визначають ці слова? Чи багато чужих слів у нашій мові? Чи варто вживати чужого слова, коли є добре своє?

Завдання 48. Іме́нники на *-ь* (цебто на м'яку приголосну) вдавнину частіш були жіночого роду, але з часом частина їх перейшла на рід чоловічий, чому тепер слова на *-ь* плутаються поміж родом чоловічим та жіночим.

Запишіть до зшитка оце:

Іме́нники: біль, купіль, лебідь, псалтир, сажень, ступінь, ясень чоловічого роду, а йме́нники: Воли́нь, Де́рмань, Каза́нь, Гори́нь, Рязань, Куба́нь, А́страхань, мече́ть, постіль, путь, тінь, ціль — жіночого; іменники: міль і мозіль можуть

бути обох родів: чоловічого й жіночого.

Говоримо й пишемо *вождь*, а не *вожд*, *слон*, а не *слонь*; *ясен* і *ясень*.

Завдання 49. Вдавнину багато слів на шелесну *ж*, *ч*, *ш* закінчувались на *ь* й були роду жіночого. Частина цих слів затримала давній жіночий рід, напр.: ніч, піч, так само наші: безліч, здобич і т. ін., частина на *-ж* перейшла на чоловічий рід, напр.: грабіж, крадіж, продаж і т. ін. Запам'ятайте рід цих слів. Зміна роду відбулася тут тому, що шелесні вдавнину були м'які, а з часом ствердли.

Пам'ятайте, що кажемо тільки *пóсуд*, а не *посуда*.

Завдання 50. Дуже багато чужих слів прийняли в нашій мові закінчення *-а*, цебто стали словами жіночого роду (в російській мові вони звичайно цього *-а* не мають, цебто роду чоловічого), напр.: адреса, аксіома, атака, афіша, база, бензина, бронза, візита, гіпноза, девіза, діягноза, діядема, екстаза, еліпса, емблема, епіграма, етикета, желатина, оаза, папіроса, парада, прогноза, психоза, синтеза, синтакса, телегрáма і т. ін. Так само свої: миша, дрожа (архаїчні: миш, дрож); завжди *тисяча*, а не *тисяч*. Запам'ятайте ці слова, знайте їхнє значення та рід.

Завдання 51. Чужі слова на *-ль* звичайно в нас чоловічого роду, напр.: детáль, дúшель, дуель, емáль, модéль, парасоль, парóль, портфéль, роя́ль і т. ін.; рідко жіночого роду: морáль. Запам'ятайте ці слова. Деякі з таких слів міняють своє *-ль* на *-ля* й стають словами жіночого роду: акварéля, бусóля, парасóля, педáля, паралéля. Не кажіть *морал!*

Завдання 52. Напишіть оповідання: *Літом і качка прачка.*

Скажіть іще раз усі 12 правил доброго писання! (див. завдання 43).

11. Число.

Україна за панщини.

Убогії **ниви**, убогії **села**,
Убогий, обшарпаний **люд**...
Смутнії **картини**, смутні, невеселі,
А інших не знайдете тут...

Не став би дивитись, схотів би забути,
Так **сили** забути нема...
То ріднії **села**, то рідні **люди**,
То наша **Вкраїна** сама...

Борис Грінченко (1863—1910).

Перелічіть усі іменники в цьому вірші? Що таке граматичне число? Яке воно буває? Що таке однинá й множинá? Імéнники, що в цім вірші в множині, скажіть ув однині.

Предмети або особи можуть бути по одинці, можуть бути і в гурті. Мова наша зазначає особливими закінченнями одну чи багато речей, що й зветься **числом** їх. Тому й назви речей чи імéнники бувають у числі одному чи многому.

Коли якась річ тільки одна, то це зветься числом одним або просто **однинá**: хата, книжка, віз.

Коли ж речей дві або більше, то це зветься числом многим або **множинá**: хатú, книжкú, возú.

Завдання 53. Полінійте ось так сторінку в зшúтку й на кожний рядок напишіть по 12 слів.

Число.

Однинá.		Множинá.	
Жива річ. Хто це такий? (Що це таке?)	Нежива річ. Що це таке?	Жива річ. Хто? (Що?)	Нежива річ. Що?
батько	*стіл*	*батьки*	*столи*

Завдання 54. Напишіть оповідáннячко: *Як ми літом сіно возили.*

Етимологічно-семантичні нариси.

Кохати—любити (М. Сидоренко в Рафалівці й Д. Бучинський у Трибухівцях). Кохати — дуже старе в нас слово, відоме в наших пам'ятках XV в., а в XVI в. воно вже звичайне. Так, у Крехівськім Апостолі 1560-х років дуже часто маємо „кохатися в чім", напр.: Не кохається в нем душа моя 575, Бог кохається в справедливости 237. В Словнику Памви Беринди 1627 р. знаходимо: любимый другъ, кохáнокъ, філософія — кохáньє ся в мудрости, філосóфъ — кохаючійся в мудрости. Учительна Євангелія 1637 р., Київ, ст. 25: в пожиткахъ кохáлися. Значення слова й давнє, й теперішнє — любитися, любитися в чому, виховувати, вигодовувати. В мові літературній нема жодної різниці між кохати й любити (див. академічний Рос.-укр. словник II 465), але в деяких західніх говірках часом „кохати" — це мати коханку. Такого значення літературна мова зовсім не знає, й тому однаково кажемо: кохати Бога, кохати батька й т. ін. А що це так, ось купа прикладів із народньої східн. укр. мови, — тут кохати й любити вживають без різниці значення. Не всі тії та вінчаються, що люблятся та кохаються. Любив та кохав козак дівчиноньку. Спасибі тобі, та мій батечку, за твоє коханнячко, Чуб. V 485. Ой косо, косо кохана, сім літ

я тебе кохала, Метл. Сама ти не знаєш, кого вірно любиш; ой знаю, знаю, кого я кохаю. Хто вірно кохає, той часто вітає, Номис 8757. Ти їх (батька й матір) при старості й кохаєш і поважаєш, Квітка. Котору дитину кохала, любила — край себе не маю, Макс. У скупощах не кохайся, Номис. 4675. Всі дівочки-коханочки до церкви ідуть, Милор. Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями, Шевченко. Слово любити старіше за кохати й має в архаїзованій мові поважніший характер: любити Бога, любити батька-матір, а вже дівчину — кохати; але такого розрізнення в літературній мові вже не роблять. Слово кохати дуже в нас поширене, а корінь *-кох-* (із *кос*) відомий у багатьох словах (він же і в роз-кіш). Слово кохати відоме також західнім слов'янам, чехам і полякам. І від кореня *люб* маємо не все поважні слова: пор. східньоукр. полюбовник, полюбовниця, гуцульські любка, любаска і т. ін. Первісний корінь *-кос-*, пор. рос. коснуться, може й лат. carus (*r* із *s*) милий.

Іван Огієнко.

Дописи Прихильників рідної мови.

Привіт Станиславовській молоді. До Хвального Комітету Окружного Свята Молоді в Станиславові. Усій Українській Молоді, що зібралася в Станиславові, Редакція „Рідної Мови" шле сердечний привіт. Кличемо цілу нашу Молодь міцно пам'ятати найпершу рідномовну заповідь: мова — то серце Народу: гине мова — гине Народ, а літературна мова — то головний двигун культури Нації. Навчаймося ж усі своєї літературної мови! Головний Редактор Проф. Іван Огієнко, 6 червня 1935 р.

Винародовлення української молоді в Канаді. Живу в Канаді. Діти мої вже тут народилися. І ось у цім мій клопіт із ними, та не тільки мій, але й мабуть усіх нас, матерів на еміграції. Діти ніяк не хочуть говорити між собою по-українськи. До мене й до чоловіка відзиваються посвоєму, бо мусять (не відповідаємо на англійські питання), а між собою тільки по-англійськи говорять. І що я напрошуся і по-доброму, і позлому — нічого не помагає. На кілька хвиль (може й зо страху) почнуть по-українськи, а як тільки думають, що я не чую, знову завертають на англійську мову. Зазначу, що ходять до „Рідної Школи" 2 рази тижнево; досить добре й читають та пишуть по-українськи. Правда, ходять стало до англійської школи, живуть уз англійському оточенні, та все таки я б дуже тішилася, якби вони хоч удома розмовляли українською мовою. Та всякі мої зусилля даремні, — я безсильна. Тому то оцією дорогою звертаюся за порадою. Може хто має досвід щодо цього, може є який спосіб впливу на дітей, про який я не знаю. Буду дуже вдячна за пораду. *Мама.*

P. S. Передруковуємо цього листа з „Жіночої Долі". Думаємо, що окремі родинні впливи не зарадять цьому грізному нашому лихові. Це лихо суспільне, тому й лік на нього мусить бути суспільний. Треба скликати загальні збори батьків і молоді, і на цих зборах виносити потрібні постанови. Нехай не тільки батько-мати, але ціле громадянство осудить винародовлення молоді, аж тоді діти схаменуться. Треба цілому громадянству защепити переконання, що нехтувати рідною мовою — це найбільший гріх супроти нації. Радимо ще ширити скрізь „Рідну Мову" з її виданнями, а в кожній хаті на видному місці мусить висіти рідномовний наш плакат: „Шануйте рідну мову. Десять мовних заповідей". В недовгому часі друкуємо в „Рідній Мові" нову працю Проф. Ів. Огієнка: „Курс рідномовних обов'язків", — треба, щоб цей Курс був у кожній українській хаті, особливо ж на еміграції. Курс цей навчає, що треба робити, щоб уберегтися від рідномовного винародовлення. Ред.

„Граматика малої Лесі" дуже мені подобається. Чому? Тут учитель народньої школи може прекрасно використати це, як підготовлення до викладу; крім того — воно цікаве для дітей, цебто — учитель може й дітям позичити і тим навчати їх мови. Коли б тільки ця Граматика друкувалася частіш. Воловє, 5. V. 1935, Учитель В. Шкоба.

Рецензії й огляди.

Орудний присудковий. Останній XIII том „Slavia Occidentalis" приносить статейку: Edward Klich: Dwa wypadki kontaminacji syntaktycznej w języku polskim, ст. 9-21, 1934 р. E. Klich займається питанням, яка причина змінила первісний назовний присудковий (брат був учитель) на орудний (брат був учителем). Цю причину він бачить у синтаксичній контамінації. Контамінація — це таке психологічне явище в мові, коли з двох речень *a* і *в*, і зв'язаних між собою асоціятивно, повстає третє речення *c*, що зложене частинно з *a*, а частинно з *в*. Напр. у мові польській можливі дві формі: Trzeci wróg życia rodzinnego to nędza współczesna — Trzecim wrogiem życia rodzinnego jest nędza współczesna, контамінація їх породила третю форму: Trzecim wrogiem życia rodzinnego to nędza współczesna. Синтаксична контамінація, як причина зміни назовного присудкового на орудний, дуже ймовірна й можлива, але Е. Кліх добрих доводів того не подав. І. Огієнко.

Неправильні новотвори в українській літературній мові. Під таким заголовком Антін Лотоцький умістив у „Новім Часі" ч. 101 ц. р.

свою статтю, де серед добрих думок знаходимо забагато й неправильних. Напр. він твердить, ніби: „наша мова не знав зовсім наростка *-анка* (а „запіканка“ й десятки под.!), „*-енка* московський наросток“ (а „сукенка“ й т. ін.!), „в нашій мові всі іменники, утворені наростком *-ій*, мають закраску легковаження, насміху“ (а „колій“ і т. ін.!). Автор добре радить не писати мовних статей тим, хто граматики не знає.

Інститут Мовознавства в Києві, за програмою на 1934 р., „мав видрукувати 630 аркушів праць. Головні видання Інституту — це словники та виправлення словників, що були видані давніше. Крім того Інститут видає 4 окремих роботі — про мову українських пролетарських письменників, основи української стилістики, основи марксо-ленінського мовознавства тощо“ („Вісті Всеукраїнської Академії Наук“ 1934 р. N 2 ст. 9).

Теж мовознавство! „Вісті Всеукраїнської Академії Наук“, Київ, 1934 р. кн. 5 подають на ст. 61, що в червні відділ української мови Інституту Мовознавства на своєму черговому прилюдному засіданні вислухав доповідь тов. Василевського на тему: „Націоналістичний ухил Скрипника в мовознавстві“. Головний висновок докладчика: „Завдання радянського мовознавства — нещадно боротися з найменшими проявами націоналістичного ухилу Скрипника в мовознавстві“...

Огляд мовних журналів.

„ЯЗЫК И МЫШЛЕНИЕ“, Ленинград, 1933, т. І. В. И. Абаев: О „фонетическом законе“. Том II: Акад. И. И. Мещанинов: Основные лингвистические элементы (в яфетидологическом их освещении). В. И. Абаев: Язык как идеология и язык как техника. С. М. Доброгаев: Звукопроизносительная речь нормально-слышащих и кинетическая речевая коммуникация глухонемых.

„ИЗВЕСТИЯ Академии Наук СССР“, VII серия, отделение общественных наук, 1932, ч. 3: Ляпунов Б. М.: Очерк жизни и деятельности академика Є. Ф. Карского, с портретом и списком печатных работ, ст. 167-192. Н. Я. Марр: Безличные, недостаточные, существительные и вспомогательные глаголы ст. 701-730. За 1933 р.: Снегирев И. Л.: Иероглифическое письмо и палеонтология семантики 333-336. И. И. Мещанинов: Новое учение о языке 445-472. И. Л. Снегирев: К вопросу о происхождении местоимений, местоимения 3-го лица и классовые показатели в языке Зулу 631-645. М. Н. Сперанський: Поливка, некролог 647-654. В. И. Срезневский: Об истории составления словаря древнерусского языка И. И. Срезневского 705-728.

„ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGIE“, Прага, рік XXI, ч. 2: J. Janko: Poznámky a příspěvky k českému slovniku etymologickemu 126-132. St. Petřik: K fonologii věty 132-140.

NAŠE ŘEČ, рік XIX, Прага, 1935, ч. 1: F. Strejček: České názvosloví společenských zábav. Число 2: K. Erban: O metaforach. I. Beneš: Poznamký k pravopisu cizich jmen zeměpisných. Ч. 3 за 1935 р.: K. Erban: O frázi a frázistech. St. Petřik: K intonaci věty.

LISTY FILOLOGICKÉ, рік 61-й, Прага, 1934, кн. 6: Z. Vysoký: Epitheton v řecké poesii 401-412. St. Petřik: Příspěvky k fonologii věty a slovní skupiny 424-433. J. Kurz: рец. на P. Diels: Altkirchenslaviche Grammatik 453-464.

SLOVENSKÁ REČ, Sv. Martin, рік III ч. 5.: J. Mihal: рец. на Dr. I. Holub: Stručný slovník etymologický jazyka československého. Ч. 6: B. Letz: Hypokoristiká.

Від Редакції й Адміністрації.

До наших боржників. Сердечно просимо наших боржників негайно заплатити свої борги. Матеріяльний стан Видавництва сильно того вимагає.

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: о. М. Могильняк на Фонд Початкової Граматики 5 зл., Учитель С. Масенко 3. 32, Учитель М. Дацюк 1, Учень VIII кл. С. Луців 1, Проф. О. Тисовський 0·50. А разом: 10·82 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

ЗМІСТ 9-го (33) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: *І. Огієнко:* Без спільної літературної мови нема нації! Для одного народу — одна літературна мова. *С. Черкасенко:* Будуємо *І. Огієнко:* Методи вивчення складні: 10. Синхроністична метода, 11. Філософська метода, 12. Закінчення. *Б. Лисянський:* Вільне слово. *І. Коровицький:* Множина шани в українській мові. *Б. Лисянський:* Єдиний скарб мій. *М. Гнатишак:* Артизм творів С. Руданського. 12. Козачок, 13. Колядка й щедрівка. *І. Огієнко:* Мова — культура — церква, Митрополитові кир Андреєві *Є. Грицак:* Новотвори української мови. Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови. *І. Огієнко:* Кохати-любити. Дописи прихильників рідної мови. Рецензії й огляди. Огляд мовних журналів. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Грималo-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві